

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Кобильнік Лілія Миколаївна

УДК 159.923.2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ І ПЕДАГОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Київ-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Приходько Юлія Олексіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, кафедра
психології та педагогіки, професор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Болтівець Сергій Іванович,
Інститут психології імені Г.С. Костюка,
заступник директора з науково-
експериментальної та організаційної
роботи;

кандидат психологічних наук, доцент
Юрченко Віктор Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, кафедра педагогіки
і психології вищої школи, доцент.

Захист відбудеться “19” грудня 2007 р. о 12-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “14” листопада 2007 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Швидкоплинність соціального прогресу, динамічні зміни суспільства викликають необхідність постійної роботи молодого покоління над собою, життєвого та професійного самовизначення, посилення відповідальності за своє майбутнє, за можливість досягнення успіху, за повнішу реалізацію свого внутрішнього потенціалу. За виразом К. Роджерса, “важливий мотив життя людини – це актуалізація, тобто збереження і розвиток себе, максимальне виявлення кращих якостей власної особистості, закладених у неї від природи”. Потреба у самоактуалізації є природною потребою, що надає індивідуальному життю людини яскравої спрямованості та глибокого сенсу, зміцнює віру в себе та допомагає встояти серед життєвих негараздів.

Дослідженню проблем саморозвитку, самоактуалізації і самореалізації особистості присвячено роботи представників гуманістичної психології - А. Маслоу, Р. Мея, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла та ін. У центрі наукової уваги гуманістичних психологів знаходиться здорова творча особистість, метою якої є самоактуалізація (самореалізація).

У радянській та українській психології проблему розвитку та формування особистості представлено концепціями Б. Ананьєва, К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, І. Бєха, Л. Божович, О. Бондаренка, М. Боришевського, Б. Братуся, І. Булах, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, О. Орлова, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Татенка, Т. Титаренко та ін. Водночас, проблема самоактуалізації особистості є однією з тих, що залишається недостатньо дослідженою у психологічній науці, особливо у плані експериментального вивчення. Актуальним є дослідження проблеми самоактуалізації молоді, оскільки людина з високим рівнем самоактуалізації набагато легше робить свій життєвий вибір, вона більш активна і відповідальна за власні дії, більш оригінальна й ефективна у нестандартних життєвих ситуаціях, тобто вона більш творча. Саме у студентські роки процес самоактуалізації, на думку автора концепції самоактуалізації А. Маслоу, набуває особливої інтенсивності. Юнацький вік характеризується усвідомленням власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У цьому віці остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проєкція головних напрямів життєдіяльності, пошуків, самореалізації тощо. Професійні інтереси, політичні уподобання, стиль поведінки, характер спілкування – всі ці складові способу життя закладаються саме у період навчання у ВНЗ. Названі аспекти проблеми самоактуалізації особистості частково досліджувались у вітчизняній психологічній науці (М. Боднар, М. Гасюк, В. Гупаловська, Ю. Долінська, М. Ткалич). Водночас відсутні порівняльні дослідження процесу самоактуалізації майбутніх фахівців у різних сферах професійної діяльності,

недостатньо з'ясовані гендерні особливості цього процесу, його динаміка. Актуальність дослідження цих аспектів проблеми самоактуалізації особистості на етапі її професійного становлення є незаперечною, що й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження: „Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри психології і педагогіки Інституту педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова та є складовою наукового напрямку університету „Теорія і технологія навчання і виховання у системі освіти”. Тему затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 26.02.2004 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 20.03.2007 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні процесу самоактуалізації особистості студентів різного фаху, розробці та апробації програми стимулювання самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання:

1. Визначити наукові засади дослідження проблеми самоактуалізації особистості.
2. Розкрити психологічні особливості самоактуалізації особистості студентів різного фаху (майбутніх психологів і педагогів) та з'ясувати гендерні особливості процесу їх самоактуалізації.
3. Дослідити динаміку самоактуалізації особистості студентської молоді в процесі професійної підготовки.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати програму стимулювання самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі.

Об'єкт дослідження - самоактуалізація особистості студента.

Предмет дослідження - психологічні особливості процесу самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації; спостереження, бесіда, стандартизовані опитувальники, психодіагностичні методики вивчення особистості. Для вивчення емоційних компонентів ставлень студентів до значущих для них об'єктів використано методику “Кольоровий тест ставлень” А. Еткінда; особливостей усвідомлення значення, сутності та специфіки процесу самоактуалізації майбутніх фахівців - “Тест незакінчених речень”; прагнення до

самоактуалізації - “Самоактуалізаційний тест” Л. Гозмана і М. Кроза; феномена самоствердження – “Стратегії самоствердження особистості” Є. Нікітіна і Н. Харламенкової; готовності до саморозвитку – “Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку”; особливостей соціальної креативності – “Визначення соціальної креативності особистості” та ін. Для перевірки достовірності отриманих результатів використано кореляційний аналіз за критерієм Крамера-Уелча.

Наукова новизна одержаних результатів:

- *вперше*, на основі результатів експериментального дослідження, здійснено порівняльний аналіз особливостей процесу самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів; встановлено, що у студентів-психологів якості самоактуалізації представлені у більшій мірі, ніж у студентів-педагогів; з'ясовані гендерні особливості даного процесу; зокрема виявлено більш високий рівень самоактуалізації у жіночій частини студентства;

- *експериментально* підтверджено теорію самоактуалізації як потреби людини прагнути до максимально повної реалізації свого внутрішнього потенціалу;

- *розширено та уточнено* зміст поняття „самоактуалізація особистості майбутнього психолога і педагога”, виявлено особливості його усвідомлення студентами та рівні готовності до саморозвитку та самоактуалізації;

- *розкрито* взаємозв'язок процесу самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів із їх ціннісними орієнтаціями, самооцінкою, рівнем домагань;

- *поглиблено* знання про динаміку процесу самоактуалізації особистості студентської молоді у ході професійної підготовки, визначено систему значущих детермінант, значущі індивідуальні якості особистості та внутрішні і зовнішні чинники, а також методи та засоби стимулювання процесу самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та апробації комплексу діагностичних та тренінгових методів дослідження процесу самоактуалізації студентської молоді та його стимулювання. Отримані у дослідженні експериментальні дані та їх узагальнення можуть бути використані для вдосконалення навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів при підготовці майбутніх психологів і педагогів.

Результати дослідження та низка психологічних завдань програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів **впроваджено** у навчально-виховний процес та під час проведення кураторських годин для студентів 2 курсу спеціальності “Практична психологія та соціальна педагогіка”, “Географія та історія” Мелітопольського державного педагогічного університету (довідка № 06/1241 від 25.05.07р.), в процесі викладання дисципліни „Психосоматична корекція” для студентів 4 курсу стаціонару та 5

курсу заочної форми навчання спеціальності “Фізична реабілітація” Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (довідка № 534 від 01.06.07р.), під час викладання дисциплін “Самоорганізація особистості” для студентів 2 курсу та “Психологічна готовність до професійної діяльності” для студентів 4 курсу спеціальності “Соціальна робота” Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (довідка № 418 від 23.05.07р.).

Особистий внесок здобувача полягає у теоретико-методологічному визначенні, експериментальній перевірці й порівняльному аналізі психологічних особливостей процесу самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів; з’ясуванні гендерного аспекту даної проблеми; у виявленні рівнів (високого, середнього, низького) готовності до саморозвитку та самоактуалізації; розробці та апробації програми стимулювання самоактуалізації студентів у навчально-виховному процесі.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертації обговорювалися та отримали схвалення на науково-практичних конференціях: 1. Міжнародних: „Проблеми становлення фахівця-психолога у процесі вузівського навчання” (Ніжин, 2006), „Генеza буття особистості” (Київ, 2006), „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми” (Київ, 2006, 2007); 2. Всеукраїнських: „Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти” (Херсон, 2003, 2005), „Терапія душі” (Одеса, 2004), „Ціннісні парадигми освіти в контексті євроінтеграції” (Харків, 2005), Деменківські читання „Навчання, виховання та розвиток” (Бердянськ, 2006), „Психосоціальний розвиток особистості: формування життєвих перспектив” (Рівне, 2007), „Теоретичні та методичні засади практичної психології: проблеми психічного вигорання” (Ялта, 2007), на засіданнях кафедри психології та педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 2004-2007) та на звітних наукових конференціях Мелітопольського державного педагогічного університету (Мелітополь, 2004-2007).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації висвітлено у 12 публікаціях, шість з яких - у фахових виданнях, включених до списку ВАК України, шість – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (216 найменувань, з яких 12 іноземною мовою), 10 додатків на 51 сторінці. Основний зміст дисертації викладений на 175 сторінках комп’ютерного набору, містить 19 таблиць, 10 рисунків загальним обсягом 14 сторінок. Повний обсяг роботи – 249 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дисертаційного дослідження, сформульовано об’єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Розкрито теоретико-методологічні основи дослідження та методи його

проведення. Висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Наведені дані про апробацію, впровадження результатів дослідження, структуру дисертації.

У першому розділі *“Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми самоактуалізації особистості”* представлено узагальнені результати аналізу проблеми самоактуалізації особистості в психологічній науці, описано психологічні особливості самоактуалізації особистості в юнацькому віці та в процесі професійної підготовки.

Починаючи з середини ХХ століття в психологічній науці чільне місце посідає гуманістичний напрям, який „підкреслює значення власної творчої активності суб’єкта і досліджує умови, що сприяють її розгортанню”.

Основи гуманістичної психології було закладено в екзистенціальній філософії, розробленій європейськими мислителями й письменниками (Ф. Брентано, М. Бубер, Е. Гуссерль, А. Камю, С. К’єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс). Встановлено, що великий вплив на розвиток гуманістичного підходу до особистості справили теорії самоактуалізації особистості (А. Маслоу), гуманістичного психоаналізу (Е. Фромм), зрілої особистості (Г. Олпорт), самореалізації особистості (К. Роджерс), екзистенціальної аутентичності (Р. Мей), сенсу життя (В. Франкл), психосинтезу (Р. Ассаджолі) та ін.

У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається як проблема становлення особистості. Основними у вивченні процесу розвитку та формування особистості є принципи єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму, розкриті у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Мясіщева, С. Рубінштейна. Розвиток детермінується не тільки власне особистісними якостями і станами, сформованими соціумом, а й природними, індивідуальними характеристиками, потенційними можливостями людини загалом.

Сучасні науковці (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Г. Балл, І. Бех, О. Бондаренко, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, Є. Головаха, Ю. Долінська, Л. Коган, О. Кронік, Д. Леонтьєв, П. Лушин, С. Максименко, І. Маноха, В. Муляр, О. Орлов, О. Скрипченко, Л. Сохань, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.) розглядають самоактуалізуючу особистість як індивіда із розвиненою суб’єктністю, здатністю до самовияву, активного суб’єкта власної життєдіяльності, життєтворчості, будівника свого неповторного життєвого світу.

Деякі вчені (В. Муляр, Л. Коган, Л. Коростильова, Н. Борисова та ін.) вважають поняття “самоактуалізація” і “самореалізація” дуже близькими за змістом. Самоактуалізація виступає показником повноти самореалізації особистості. Вона свідчить про ступінь розвитку самосвідомості, рівень орієнтованості у життєвих і соціальних ситуаціях, наявність потенційних та реальних можливостей особистості для її самоздійснення, рівень

організаційно-вольової зрілості в управлінні життєвими обставинами та подоланні життєвих труднощів.

Питання професійного та особистісного самовизначення, самореалізації внутрішнього потенціалу особистості та її самоактуалізації набувають найбільшої актуальності в юнацькому віці, особливістю якого є усвідомлення власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших (Г. Абрамова, Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Гінзбург, Є. Головаха, В. Давидов, Д. Ельконін, Е. Еріксон, І. Кон, Г. Костюк, О. Кронік, Ж. Піаже, Х. Ремшмітт, В. Роменець, Г. Томе та ін.). Як завершальна стадія переходу від “культури дитинства” до “культури дорослості”, юність стимулює усвідомлення особистістю власних можливостей і перспектив. Ця потреба задовольняється у процесі вироблення власного світогляду, смисложиттєвого і ціннісного вибору, формування життєвих планів і програм, у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Період навчання у ВНЗ співпадає з другим періодом юнацтва, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Дана проблема висвітлена у роботах Б. Ананьєва, А. Дмитрієва, В. Колюцького, І. Кона, І. Кулагіної, В. Лісовського та інших.

Важливою частиною самоактуалізації в юнацькому віці є професійне самовизначення, від якого залежить подальша реалізація потенціалу особистості студентів (О. Байтінгер, О. Лазурський, А. Сейтешев). Вивченню становлення студента як суб'єкта професійної діяльності присвячені роботи Ж. Вірної, Ю. Долінської, Л. Долинської, І. Зимньої, І. Манохи, В. Панка, А. Подстрелової, В. Семиченко, Н. Пов'якель, Н. Чепелевої, В. Юрченка та ін.);

Ряд авторів пов'язують ефективно вирішення різноманітних професійних завдань з наявністю та рівнем сформованості професійно важливих особистісних рис і якостей майбутніх психологів (Ж. Вірна, Ю. Долінська, Л. Долинська, Л. Мова, Н. Пов'якель, Н. Чепелева, В. Панок) і педагогів (Н. Амінов, П. Каптерев, Є. Климов, О. Маркова, Л. Мітіна та ін.).

Самоактуалізації майбутніх фахівців може сприяти застосування активних методів навчання у вищій школі (Л. Долинська, П. Горностай, В. Карікаш, В. Татенко, О. Тихоміров, Н. Чепелева, Ю. Швалб, Т. Яценко та ін.).

Важливою характеристикою юнацького віку є становлення самосвідомості та відносно стійкого образу “Я”, тобто цілісного уявлення про самого себе. Базуючись на дослідженнях Р. Бернса, В. Карікаша, Н. Пов'якель, В. Семиченко, В. Юрченка, встановлено, що майбутні психологи і педагоги мають володіти гармонійною, цілісною, позитивною Я-концепцією, сукупністю індивідуальних, особистісних, власне суб'єктивних якостей, які спрямовані на пізнання себе і суб'єкта своєї праці, а також на процес професійної діяльності за допомогою педагогічного спілкування.

Аналіз літературних джерел дозволяє визначити самоактуалізацію як найбільш повну і вільну реалізацію особистістю своїх можливостей; тенденцію

максимізувати таланти у найрізноманітніших сферах життєдіяльності. У вузькому розумінні самоактуалізація – це вроджена тенденція до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу у навчально-професійній діяльності. Самоактуалізація особистості майбутнього фахівця, зумовлюється дією внутрішніх і зовнішніх чинників, вплив яких на цей процес опосередковується рівнем соціальної активності суб'єкта.

У **другому розділі** *“Експериментальне вивчення особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів”* представлено методикою дослідження, подано аналіз результатів експериментально-діагностичного дослідження особливостей самоактуалізації майбутніх фахівців психологічних та педагогічних спеціальностей, динаміку процесу самоактуалізації протягом навчання студентів у вищому навчальному закладі та гендерні особливості самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів.

Експериментальною базою дослідження був Мелітопольський державний педагогічний університет (МДПУ). Дослідження проводилося з майбутніми психологами і педагогами. Психологи були представлені студентами I, III і V курсів спеціальності “Практична психологія та іноземна мова”, “Практична психологія та соціальна педагогіка”, “Біологія та практична психологія” у кількості 189 осіб, педагоги - студентами I і V курсів спеціальності “Географія та історія” і III курсу спеціальностей “Математика та інформатика”, “Інформатика та математика” у кількості 181 особа. Всього до експериментальної роботи було залучено 370 студентів, з них 211 дівчат та 159 юнаків.

Дослідження умов і чинників процесу самоактуалізації особистості за методикою “Кольоровий тест ставлень” А. Еткінда показало, що найактуальнішим для студентів різного фаху є поняття „моє майбутнє” (2-е рангове місце). Для них характерним є прийняття себе (4-е і 5-е рангове місце), що проявляється у відкритті свого внутрішнього світу, становленні самосвідомості і формуванні образу „Я”. Коли внутрішнє „Я” не збігається із зовнішньою оцінкою, і виникає чимало тривожних, драматичних переживань, актуалізується проблема самоконтролю. Студенти-психологи більше усвідомлюють необхідність внутрішнього контролю (9-е рангове місце), ніж студенти-педагоги (15-е рангове місце). Разом з усвідомленням своєї унікальності, несхожості на інших приходить почуття самотності. Усвідомлюючи власну самотність, студенти більш лояльно ставляться до інших (поняття „прийняття інших” посідає 7-е рангове місце у студентів-педагогів і 12-е - у студентів-психологів). Розширення професійного профілю, підвищення професійної мобільності, конкурентоздатності забезпечують особистісні якості студентів. За результатами дослідження, універсальності сучасному фахівцеві надають самостійність (1-е рангове місце – студенти-педагоги, 8-е рангове місце – студенти-психологи), цілеспрямованість (8-е рангове місце –

студенти-педагоги, 3-е рангове місце – студенти-психологи), відповідальність (18-е рангове місце – студенти-педагоги, 13-е рангове місце – студенти-психологи).

З метою вивчення особливостей усвідомлення майбутніми психологами і педагогами значення, сутності та специфіки процесу самоактуалізації їх особистості у навчальній і професійній діяльності, використано „Тест незакінчених речень”. Студентам пропонувалось завершити десять речень. Результати опитування не виявили значної різниці у відповідях досліджуваних різних спеціальностей.

Студенти розуміють, що для досягнення своєї мети їм доведеться бути наполегливими (41,72%), багато вчитися і працювати над собою (29,81%). Для того, щоб відбутися як особистість, їм необхідно отримати вищу освіту (65,57%), здійснити свої плани і мрії (15,23%), самореалізуватися (17,88%), просто бути самими собою (1,32%). Майбутні психологи і педагоги розуміють, що через власну ліню (45,03%) людина не досягає у житті того, чого б могла досягти, не використовує у повній мірі закладений у неї природний потенціал.

Студенти досить вірно описали, якою повинна бути атмосфера виховання самоактуалізуючої особистості: батьки мають поважати і любити своїх дітей, добре ставитися до них, підтримувати їх ініціативу, не тиснути своїм авторитетом і розуміти вікові особливості дітей. На думку опитуваних, головним у житті для людини є: самоактуалізація, самоприйняття і самореалізація (61,64%), пошук сенсу життя, гармонія існування з навколишнім світом (19,87%).

Самоактуалізованою студенти вбачають таку людину, яка багато часу приділяє самовдосконаленню, прагне до ідеалу, розвиває свої здібності, робить усе, щоб використовувати свої можливості у повному обсязі, постійно прагне до прогресу, досконалості (33,11%). Для майбутніх психологів і педагогів самоактуалізованою є творча особистість, яка не любить жити за шаблоном та домагається поставленої мети (31,13%). Незалежно від роду діяльності вона досягає найвищих результатів і займається тією справою, котра їй до душі (32,45%).

Перешкодити реалізувати людині її творчий потенціал, на думку студентів, може вона сама, нездатність долати труднощі, недооцінка та обмеження своїх можливостей, зайва самокритичність (35,11%), слабка воля (19,21%), невпевненість у своїх силах, ліню (32,45%), приниження людини як особистості (1,99%), відсутність матеріальних статків, несприятливе навколишнє оточення, задрість інших, стереотипи, негативні особистісні риси. Головним для студентів обох спеціальностей є: друзі, емоції, почуття, любов, розвага, навчання (17,88%), виховання у собі найважливіших особистісних якостей, накопичення знань, адаптація до навколишнього середовища (43,04%). На їх думку, навчання, наукова робота (27,15%), отримання нової інформації (12,58%), надійна матеріальна база (17,88%) сприяють розвитку та удосконаленню особистості.

Аналіз даних самоактуалізації особистості студентів за методикою Л. Гозмана і М. Кроза “Самоактуалізаційний тест”, показав, що студенти психологічних спеціальностей мають дещо вищий рівень самоактуалізації особистості (50 балів), ніж студенти педагогічних спеціальностей (47 балів). Найбільш значущими складовими самоактуалізації для психологів є самоповага, спонтанність, самоприйняття, а для педагогів – самоповага, сензитивність та самоприйняття. Найнижчі результати отримані за шкалами “підтримка”, “пізнавальні потреби”.

За методикою Є. Нікітіна і Н. Харламенкової “Стратегії самоствердження особистості” виявлено, що більшість психологів (58,76%) частіше використовує конструктивну стратегію самоствердження. Студенти-педагоги розділилися між стратегіями конструктивності (45,51%) та самопригнічення (45,18%). Майбутні фахівці в однаковому співвідношенні проявляють високий (50,57%) і середній (48,83%) рівні соціальної креативності. “Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку” показала, що студенти-психологи мають більш високий рівень готовності до саморозвитку.

Вивчення динаміки самоактуалізації студентів різних курсів показало, що у студентів-психологів, у порівнянні зі студентами-педагогами, упродовж всього періоду навчання частіше спостерігається високий і середній рівень за критеріями, що вивчаються, а у студентів-педагогів – середній та низький.

Як показав аналіз результатів проведеного дослідження, студенти різних курсів мають різний рівень самоактуалізації їх особистості, що знаходиться у межах норми (близько 50 балів). Результати нашого дослідження аналогічні тим, що були отримані в дослідженнях проведених раніше М. Боднар, Ю. Долінською. У студентів I курсу середнє значення самоактуалізації склало 47,4 бали (з них у студентів-психологів – 49,3 бали та у студентів-педагогів – 45,1 бала. Студенти III курсу показали високий середній бал самоактуалізації – 48,6 балів (з них у студентів-психологів – 49,2 бали, у студентів-педагогів – 47,6 балів). У студентів V курсу середній показник самоактуалізації ще вищий – 49,4 бали (з них у студентів-психологів – 50 балів, у студентів-педагогів – 48,4 бали). Найнижчі показники самоактуалізації виявлені за шкалами підтримки та пізнавальних потреб.

Рівень самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів дещо збільшується у процесі навчання у ВНЗ, тобто можна сказати, що набуття спеціалізації деякою мірою позитивно впливає на процес особистісного і професійного розвитку опитуваних. Проте, дані свідчать про недостатньо позитивну динаміку, тому ми вважаємо доцільним розробити та апробувати програму стимулювання самоактуалізації майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі.

Істотним чинником, що впливає на розвиток самоактуалізації студентів, є процес пристосування до умов навчання у ВНЗ, набуття звички вчитися за власним спонуканням. З кожним роком навчання студенти все більше

усвідомлюють, що їхні успіхи і досягнення у навчально-професійній діяльності залежать від їхніх зусиль. Така ситуація сприяє формуванню самостійності, самопізнанню і самооцінці переваг і недоліків своєї особистості, самоаналізу результативності діяльності. Слід зауважити, що студенти-психологи, які вивчали дисципліни психологічного циклу протягом п'яти років, мають вищі показники самоактуалізації своєї особистості ніж студенти-педагоги, які вивчають лише загальну, вікову та педагогічну психологію на 1-2 курсах, коли ще відсутня спеціалізація.

Аналіз гендерних особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів показав дещо вищий рівень самоактуалізації у жіночій частині студентства (49 балів), ніж у чоловічій (47 балів). Найбільші гендерні відмінності виявлено за такими компонентами самоактуалізації як: “ціннісні орієнтації”, “погляд на природу людини”, “спонтанність”, “контактність”, “підтримка” та “самоповага”.

Найчастіше студенти обох статей використовують конструктивну стратегію самоствердження. У нестандартних ситуаціях життєдіяльності дівчата дещо більше (52,67%) проявляють високий рівень соціальної креативності, ніж юнаки (47,51%).

Результати констатувального експерименту дозволили виділити три рівні самоактуалізації особистості - високий (36,02%), середній (55,31%) і низький (8,73%). Характеристику кожного із названих рівнів подано у тексті дисертації.

У **третьому розділі** *“Стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів”* подано методику та результати стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі.

Для порівняння можливості прискорити темпи самоактуалізації особистості студентів різного фаху у формувальній частині дослідження взяли участь 50 респондентів II курсу, яких було поділено на дві експериментальні групи. До групи А увійшли 25 студентів-психологів спеціальності “Практична психологія та соціальна педагогіка”, група Б представлена 25 студентами-педагогами спеціальності “Географія та історія”. Контрольні групи включали таку ж кількість студентів.

У кожній експериментальній групі реалізовувалась програма стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі, що складалася з двох блоків: інформаційного і тренінгового. Складання програми стимулювання базувалось на таких принципах: врахування теоретичних основ феномена самоактуалізації особистості; орієнтованість на психологічні особливості юнацького віку; застосування методик, що припускають різноваріантне ставлення до предмету та результатів обговорення; динамічність, цікавість та смислова цінність занять; різноманітність форм роботи. Програма стимулювання самоактуалізації

особистості майбутніх психологів і педагогів була реалізована в вересні-грудні 2006 року і включала 16 занять, які проводилися один раз на тиждень впродовж 80 хвилин.

Першим етапом втілення програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів була робота з активізації самопізнання шляхом реалізації інформаційного блоку, що складався з двох етапів. На етапі *прагнення* було створено мотивацію на відвідування занять у експериментальній групі з метою активізації у студентів бажання змінити себе. На етапі *усвідомлення* активізація самопізнання студентів здійснювалася шляхом ознайомлення їх з основними положеннями гуманістичної теорії, поглядами на розвиток особистості як класиків, так і сучасних вчених – дослідників проблеми самореалізації особистості. Студенти ознайомилися з чинниками, що уповільнюють процес самоактуалізації особистості. Ознайомлення з теоретичними основами процесу самоактуалізації забезпечило усвідомлення студентами своїх індивідуальних особливостей, поглибило їх уявлення про себе і свій актуальний стан, дало змогу побачити і відчути себе більш справжніми, аутентичними, неповторними, доброзичливими, відкритими, сильними і творчими.

Студенти експериментальних груп розповідали про зрушення у стосунках з близькими, рідними, однокурсниками, незнайомими людьми. Окремим з них вдалося відстежити моменти, що спричиняють появу тривоги, сум'яття. Це призвело до підвищення контролю над емоціями, зменшення дратівливості. У інших студентів змінилося світобачення. Вони почали дивитись на оточення, людей, взаємини з ними, на себе інакше; сприймали світ таким, як він є насправді, а не таким, як їм хотілось би його бачити.

Після теоретичного ознайомлення студентів з якостями самоактуалізуючої особистості (за А. Маслоу), ми запропонували їм оцінити ці якості за рівнем вираженості у себе за 10-бальною шкалою (0 – повна відсутність якості, 10 – якість виражена максимально). Отримані дані свідчать, що студентам-психологам (7,51 бал) більш властиві якості самоактуалізуючої особистості, ніж студентам-педагогам (6,98 балів).

Одночасно з реалізацією інформаційного блоку студентам експериментальних груп було запропоновано виконати завдання тренінгового блоку, що проходив у два етапи. Перший етап – *визнання* - виявився особливо складним. Студенти вчилися відділяти свої думки, почуття та вчинки від почуття власної гідності, самооцінки, концентруватися на теперішньому, а не на минулому чи майбутньому. Студенти мали приймати себе такими, як вони є, припинити порівнювати, критикувати, звинувачувати себе, що зашкоджує процесу їх особистісного зростання.

Другий етап тренінгового блоку – це етап *вибору*, що проявлявся у кожного студента індивідуально. З того моменту, коли студент починав з готовністю себе

приймати, перед ним поставав вибір. Менша зосередженість на власних помилках робила його більш відкритим для нових думок та дій.

З метою виявлення его-захистів, що є внутрішніми перешкодами самоактуалізації студентської молоді, нами було використано методику Р. Плутчика “Діагностика типологій психологічного захисту”. Отримані результати показали, що студенти-психологи у більшій мірі використовують різні захисні механізми. Найчастіше вони звертаються до механізмів “реактивні утворення”, “регресія” та “проекція”. Майбутні педагоги надають перевагу “заміщенню”, “компенсації” та “проекції”. Студенти переконувались, що внутрішні захисти можуть перешкоджати процесу самоактуалізації їх особистості, розумінню і прийняттю самих себе. Об’єктивне ставлення до себе, навпаки, сприятиме саморозкриттю та самовираженню, стимулюватиме процесу самоактуалізації студентів.

Наступним етапом тренінгової програми було виконання студентами творчого завдання “Як я планую провести наступні 10 років мого життя”. Більшість студентів (92%) має позитивне уявлення про майбутнє, пов’язане з кар’єрою, коханням, створенням сім’ї, народженням дітей. Негативне уявлення про майбутнє мають 4% студентів, які пов’язують його з бажанням узяти від життя все, що можна, зараз, а потім, що буде. До цієї групи ми також віднесли студентів з невирішеними проблемами сьогодення, що затьмарюють їх уявлення про майбутнє. Виявлено групу осіб (4% - студентів-психологів та 8% студентів-педагогів), які нейтрально ставляться до свого майбутнього.

Аналізуючи письмові творчі роботи, ми виявили дві основні лінії самоактуалізації опитуваних: 92% студентів-психологів та 96% студентів-педагогів орієнтовані на реалізацію себе як висококваліфікованих фахівців; одночасно самореалізовуватись у сімейному житті схильні 92% майбутніх психологів та 72% майбутніх педагогів.

Студенти пов’язують майбутнє також із бажанням виховувати, навчати дітей (60 % респондентів групи А та 32 % респондентів групи Б). Невисокі показники, як для студентів педагогічного ВНЗ, пов’язані, на нашу думку, з падінням престижу даної професії.

Бажання пізнавати себе і світ мають лише 8 % студентів-педагогів та 28% студентів-психологів, які заради досягнення цієї мети готові отримати другу освіту і, таким чином, розширити світогляд та власні можливості на шляху самоактуалізації своєї особистості.

На завершальному етапі тренінгової програми було запропоновано студентам, з урахуванням отриманої інформації про свої психологічні особливості, описати особистість, що самоактуалізується, якими якостями, відповідними їй, вони володіють, і якими б хотіли оволодіти.

Для виконання цього завдання студентам було запропоновано набір з 200 якостей особистості, запозичений нами з методики “Визначення кількісного

рівня самооцінки особистості”. Майбутні фахівці обрали по 10 якостей, які у них є, які необхідно поліпшити, які хотілося б мати. Коли якості було відібрано, студенти прорангували їх за ступенем значущості.

Аналіз відповідей студентів показав, що вони спроможні виділити конкретні якості, які у них є, та які вимагають подальшої роботи. Майбутні фахівці усвідомлюють наявність перешкод та труднощів у самоактуалізації своєї особистості та намічають шляхи самовдосконалення.

Після завершення реалізації програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі було проведено контрольне дослідження рівня самоактуалізації опитуваних в експериментальних (ЕГ) та контрольних (КГ) групах з метою виявлення динаміки розвитку самоактуалізації студентів-психологів та студентів-педагогів.

Аналіз результатів контрольного зрізу рівня самоактуалізації опитуваних показав, що після проведення програми стимулювання підвищились середні значення самоактуалізації в експериментальних групах майбутніх психологів на 4,1 бали, майбутніх педагогів на 3,9 балів. Загальні показники самоактуалізації студентів-психологів склали 53,5 бали, студентів-педагогів - 48,9 балів (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив експериментальної роботи на показники самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів (у балах)

№ п/п	Назва шкал опитувальника САТ	Майбутні психологи				Майбутні педагоги			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		до	після	почат.	контр.	до	після	почат.	контр.
1.	Компетентність у часі	49,9	53,1	49,7	50,3	45,7	48,9	45,8	45,6
2.	Підтримка	40,6	47,8	40,8	40,9	34,4	41,7	34,6	34,5
3.	Ціннісні орієнтації	51,9	55,8	51,2	51,4	42,2	46,4	42,5	42,7
4.	Гнучкість поведінки	47,9	53,6	48,1	48,2	46,1	50,3	45,9	46,7
5.	Сензитивність	51,5	56,4	51,3	51,6	45,6	49,8	45,2	45,4
6.	Спонтанність	52,6	56,3	51,9	52,5	44,6	48,2	44,9	46,2
7.	Самоповага	59,5	63,7	59,3	59,6	51,3	55,0	51,5	51,3
8.	Самоприйняття	51,8	58,1	52,0	52,4	47,7	54,8	47,9	47,8
9.	Погляд на природу людини	51,4	52,9	51,2	51,5	46,6	47,5	46,8	46,9
10.	Синергійність	50,4	50,9	50,0	50,5	46,3	46,8	46,1	46,4
11.	Прийняття агресії	50,0	51,2	50,2	50,7	48,7	49,8	48,8	50,0
12.	Контактність	46,0	50,5	46,1	46,3	45,6	50,1	45,7	45,9
13.	Пізнавальні потреби	40,5	46,4	40,2	40,4	39,1	44,7	39,4	39,3
14.	Креативність	48,2	52,3	47,9	48,3	46,7	49,9	47,1	47,4
	Середнє значення	49,4	53,5	49,3	49,6	45,0	48,9	45,1	45,4

З метою перевірки ефективності використаної програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі здійснено кореляційний аналіз за критерієм Крамера-Уелча, який не виявив значущих відмінностей показників самоактуалізації майбутніх фахівців в контрольних групах, але показав

статистичну різницю за деякими шкалами самоактуалізації в експериментальних групах. В експериментальній групі майбутніх психологів найбільші зміни відбулися за сімома шкалами опитувальника САТ на рівні $p \leq 0,05$: “підтримка” ($r=3,48$), “самоприйняття” ($r=2,71$), “пізнавальні потреби” ($r=2,63$), “сензитивність” ($r=2,43$), “самоповага” ($r=2,39$), “гнучкість поведінки” ($r=2,29$), “компетентність у часі” ($r=2,17$). У майбутніх педагогів після тренінгу статистично значущі зміни відбулися за шкалами: “підтримка” ($r=3,94$), “пізнавальні потреби” ($r=2,70$), “самоприйняття” ($r=2,63$) та “сензитивність” ($r=2,29$). Проведена нами роботи спричинила ряд особистісних змін, що ведуть до самовдосконалення, особистісного розвитку досліджуваних, але тимчасово порушують цілісність їх особистості. Цей факт вплинув на незначну зміну показників студентів за шкалами “погляд на природу людини”, “синергія” та “прийняття агресії”.

Результати контрольного зрізу з визначення особливостей підвищення самоактуалізації за окремими шкалами підтвердили головне припущення нашого дослідження про те, що самоактуалізація особистості майбутнього фахівця зумовлена дією внутрішніх і зовнішніх чинників, вплив яких на цей процес опосередковується рівнем соціальної активності суб'єкта.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів, розкрито динаміку процесу самоактуалізації особистості студентської молоді, з'ясовано специфіку цього процесу у студентів різного фаху, вивчено гендерні особливості процесу самоактуалізації особистості студентської молоді, виявлено шляхи стимулювання процесу самоактуалізації особистості студентів.

2. Здійснений теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми самоактуалізації особистості дозволяє стверджувати, що дана проблема залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній психологічній науці, особливо в експериментальному плані. Існують дещо відмінні погляди вчених на визначення самого поняття „самоактуалізація”, хоча більшість із них дотримується думки, що самоактуалізація – це позитивні зміни в особистості, реалізація її природного потенціалу. Близькими до поняття „самоактуалізація” є поняття „саморозвиток”, „особистісне зростання”, „самореалізація”.

У своєму дослідженні ми розглядаємо процес самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів як *найбільш повну і вільну реалізацію особистістю своїх можливостей; вроджену тенденцію до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу у найрізноманітніших сферах життєдіяльності; тенденцію максимізувати таланти і дарування.*

3. Експериментальне дослідження самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів показало, що під час навчання у ВНЗ у студентів формується самостійність, відповідальність за свої учинки, серйозніше ставлення

до життя, з'являється прагнення до встановлення стійких стосунків з людьми, змістовного спілкування, до ініціативного і творчого вирішення професійних завдань. Значної різниці в усвідомленні значення, сутності та специфіки процесу самоактуалізації у навчальній та професійній діяльності у студентів різного фаху не виявлено.

4. Студенти спеціальності „психологія” мають дещо вищий рівень самоактуалізації особистості, ніж студенти педагогічних спеціальностей, що пояснюється вивченням дисциплін психологічного циклу протягом п'яти років. Найбільш значущими компонентами самоактуалізації для психологів є самоповага, спонтанність, самоприйняття, а для майбутніх педагогів – самоповага, сензитивність та самоприйняття. Більшість студентів-психологів частіше використовує конструктивну стратегію самоствердження. Уподобання студентів-педагогів розділилися між стратегіями конструктивності і самопригнічення. Приблизно в однаковому співвідношенні виявлено високий і середній рівні соціальної креативності майбутніх фахівців. Всі студенти виявляють високий рівень готовності до саморозвитку.

5. Вивчення динаміки самоактуалізації студентів різних курсів показало, що у майбутніх психологів, у порівнянні із майбутніми педагогами, упродовж усього періоду навчання частіше спостерігається високий і середній рівень за такими компонентами як “ціннісні орієнтації”, “компетентність у часі”, “самоповага”, “самоприйняття”, “сензитивність”.

6. Дослідження гендерних особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів виявило більш високий рівень самоактуалізації у жіночої частини студентства. Найбільші гендерні відмінності виявлено за такими компонентами самоактуалізації як: “ціннісні орієнтації”, “погляд на природу людини”, “спонтанність”, “контактність”, “підтримка” та “самоповага”. Найчастіше студенти обох статей використовують конструктивну стратегію самоствердження. У нестандартних ситуаціях життєдіяльності дівчата дещо більше проявляють високий рівень соціальної креативності, ніж юнаки.

7. Розроблена та застосована у дослідженні програма стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі дозволила вивчити взаємозв'язок процесу самоактуалізації особистості майбутніх фахівців з ціннісними орієнтаціями, рівнем домагань та самооцінкою. Встановлено, що для майбутніх психологів і педагогів найбільшими цінностями є сім'я, кохання, здоров'я, друзі. Менш значущими для респондентів обох груп є свобода, впевненість у собі, матеріально-забезпечене життя та пізнання. Останні рангові місця займають такі цінності як цікава робота, активне діяльне життя, творчість, краса природи та мистецтва. У студентів-психологів у більшій мірі представлені якості самоактуалізуючої особистості, ніж у студентів-педагогів. Майбутні педагоги мають вищий рівень домагань, ніж майбутні психологи.

Аналіз загальних тенденцій у виявленні самооцінки майбутніх фахівців наприкінці формульовального експерименту показав, що майже половина з них (40%

студентів-психологів та 44% студентів-педагогів) оцінюють себе адекватно, правильно визначають свої здібності і можливості, надають належну увагу самоконтролю над своїми діями і вчинками, керуючись минулим досвідом і почуттям відповідальності за доручену справу.

7. Встановлено, що студенти-психологи у більшій мірі використовують різні захисні механізми. Найчастіше вони звертаються до механізму „реактивні утворення”, „регресія” та „проекція”. Майбутні педагоги надають перевагу механізмам „заміщення”, „компенсація” та „проекція”. Виявлені внутрішні захисти студентів перешкоджають процесу самоактуалізації їх особистості, розумінню і прийняттю самих себе.

Студенти обох експериментальних груп серед якостей, які необхідно поліпшити, поставили на перше рангове місце інтелігентність (студенти-педагоги) та освіченість (студенти-психологи), що свідчить про підвищення пізнавальної мотивації респондентів.

8. Результати апробації розробленої програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі засвідчили особистісне зростання студентів як загалом, так і за окремими компонентами.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Вимагає вивчення психологічних особливостей процесу самоактуалізації на різних етапах онтогенезу, у різних професійних спільнотах, у представників міського та сільського населення, різних релігійних громад тощо.

Основний зміст дисертації представлений у наступних публікаціях:

1. Кобильнік Л.М. До проблеми самоактуалізації особистості // Наука і освіта. - 2004. - № 3. - С. 81-83.
2. Кобильнік Л.М. Самоактуалізація особистості майбутніх педагогів як важливий напрямок інтеграції української вищої освіти в систему Болонського процесу // Вісник Харківського національного університету: Зб. наук. праць Сер.: “Психологія”. – Х.: ХНУ, 2005. - № 662. - С. 64-67.
3. Кобильнік Л.М. Особливості самоактуалізації особистості студентів різного фаху // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 31. – С. 81-89.
4. Кобильнік Л.М. Самоактуалізація особистості майбутніх психологів і педагогів у процесі професійної соціалізації // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К., 2007. - Т. IX, част. 2.– С. 131-136.
5. Кобильнік Л.М. Усвідомлення значення самоактуалізації особистості студентами різного фаху // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д.

- Максименка, М.В. Папучі. – К.-Ніжин: Вид. НДУ; ДС Міланік, 2007. – Т.10, вип.1. – С. 110-112.
6. Кобильнік Л.М. Гендерні особливості самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. - № 18 (42). – С. 166-171.
 7. Кобильнік Л.М. Проблема професійної та особистісної підготовки практичних психологів // Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти: Зб. наук. праць. – Херсон: Персей, 2003. - С.66-68.
 8. Кобильнік Л.М. Проблема особистісного росту в юнацькому віці // Матеріали I Міжнарод. Інтернет-конф. „Нові виміри сучасного світу”. – Мелітополь, 2005. - Том 1. Ч. 2. – С. 7-10.
 9. Кобильнік Л.М. Самоактуалізація особистості майбутніх педагогів як спосіб реалізації їх творчого потенціалу // Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти: Зб. наук. праць. – Херсон: Персей, 2005. - С.78-81.
 10. Кобильнік Л.М. Проблема підготовки вчителя як самоактуалізуючої особистості // Матеріали II Міжнарод. наук.-практ. Інтернет-конф. „Нові виміри сучасного світу”. – Мелітополь, 2006. - Том I. - С. 10-13.
 11. Кобильнік Л.М. Особливості самоактуалізації в процесі соціалізації молодого покоління // Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту: Психологічні науки. – Бердянськ: БДПУ. - 2006. - № 3. – С. 150-155.
 12. Кобильнік Л.М. Динаміка особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2007. - Вип. 37.– С. 89-94.

АНОТАЦІЇ

Кобильнік Л.М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертація присвячена проблемі вивчення психологічних особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів. Розкрито зміст поняття „самоактуалізація особистості майбутнього психолога і педагога”, вивчено емоційні компоненти ставлень студентів до значущих для них об’єктів; виявлено особливості усвідомлення значення, сутності та специфіки процесу самоактуалізації у майбутніх психологів і педагогів; визначено рівні самоактуалізації їх особистості; вивчено стратегії самоствердження студентів, рівень соціальної креативності; визначено готовність до професійно-педагогічного саморозвитку. Простежено динаміку та гендерні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів. За

отриманими результатами дослідження розроблено та апробовано методику стимулювання самоактуалізації студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ. Ефективність програми доведено позитивною динамікою показників самоактуалізації студентів експериментальних груп.

Ключові слова: самоактуалізація особистості, професійна підготовка, стратегія самоствердження, професійно-педагогічний саморозвиток, соціальна креативність, ціннісні орієнтації, рівень домагань, самооцінка, захисні механізми.

Кобыльник Л.Н. Психологические особенности самоактуализации личности будущих психологов и педагогов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертация посвящена проблеме изучения психологических особенностей самоактуализации личности будущих психологов и педагогов.

На основе анализа и обобщения психологической литературы по проблемам самоактуализации личности в зарубежной и отечественной психологии, изучения психологических особенностей самоактуализации личности в юношеском возрасте и в процессе профессиональной подготовки обоснована актуальность темы исследования и сформулированы основные концептуальные положения относительно самоактуализации личности будущих психологов и педагогов. Установлено, что близкими по содержанию к понятию “самоактуализация” являются понятия “саморазвитие”, “личностной рост”, “самореализация”, которые подразумевают положительные изменения личности, реализацию её природного потенциала. Самоактуализация рассматривается как сложное социально-психологическое образование, обусловленное действием внутренних и внешних факторов, влияние которых на этот процесс опосредуется уровнем социальной активности субъекта.

На констатирующем этапе исследования проведен сравнительный анализ особенностей самоактуализации студентов психологических и педагогических специальностей, который показал, что во время обучения в ВУЗе исследуемые становятся более самостоятельными, ответственными за свои поступки. У них появляется более серьезное отношение к жизни и установлению взаимоотношений с людьми, содержательному общению, инициативному и творческому решению профессиональных задач. Значительных отличий в осознании значения, сущности и специфики процесса самоактуализации в учебной и профессиональной деятельности в ответах студентов не выявлено. Однако студенты-психологи показали более высокий уровень самоактуализации личности и готовности к саморазвитию, по сравнению со студентами-педагогами. У будущих специалистов в равном соотношении выявлен высокий и средний уровни социальной креативности. Для будущих

психологов характерно использование конструктивной стратегии самоутверждения, а для педагогов – стратегии конструктивности и самоугнетения.

Изучение динамики процесса самоактуализации на протяжении обучения в ВУЗе показало, что у студентов-психологов, по сравнению со студентами-педагогами, чаще наблюдается высокий и средний уровни по изучаемым критериям, а у студентов-педагогов – средний и низкий. Изучение гендерных отличий показало, что девушки обладают более высоким уровнем самоактуализации, нежели юноши. За результатами констатирующего эксперимента установлено три уровня самоактуализации личности студентов - высокий, средний и низкий. Каждому из уровней дана психологическая характеристика.

На основе анализа литературы и результатов эксперимента была разработана и апробирована методика стимулирования самоактуализации личности будущих специалистов в учебно-воспитательном процессе, состоящая из информационного и тренингового блоков.

Информационный блок состоял из двух этапов. На этапе стремления была создана мотивация на посещение занятий в тренинговой группе. У студентов появилось желание начать процесс изменения себя. На этапе осознания - активизация самопознания студентов осуществлялась путем ознакомления их с основными положениями гуманистической теории, взглядами на развитие личности как классиков, так и современных ученых, которые занимаются проблемой самоактуализации личности. Студенты также ознакомились с ограничениями и препятствиями самоактуализации личности.

Тренинговый блок также включал в себя два этапа – признания и выбора. Первый этап – признания - оказался особенно сложным. Студенты учились различать свои мысли, чувства и поступки от чувства собственного достоинства, самооценки, концентрировались на настоящем, а не на прошлом или будущем, учились принимать себя такими, какими они есть, прекращали сравнивать, критиковать, винить себя, так как это вредило процессу их личностного роста.

Другой этап тренингового блока – это этап выбора, который проявлялся у каждого студента индивидуально. С того момента, когда студент начинал с готовностью себя принимать, перед ним возникал выбор. Меньшая сосредоточенность на собственных ошибках делала его более открытым для новых мыслей и действий, происходила переоценка ценностей.

Эффективность использованного в программе эксперимента тренинга подтвердило увеличение показателей самоактуализации студентов экспериментальных групп в сравнении с результатами контрольных групп.

Ключевые слова: самоактуализация личности, профессиональная подготовка, стратегия самоутверждения, профессионально-педагогическое саморазвитие, социальная креативность, ценностные ориентации, уровень притязаний, самооценка, защитные механизмы.

Kobylnik L.M. The psychological peculiarities of self-actualization of the personality of future psychologists and teachers. – Manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Psychological Science, speciality 19.00.07 - Pedagogical and Age Psychology. M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2007.

The dissertation is devoted to the problem of study of psychological features of self-actualization of the personality of future psychologists and teachers. The sense of notion “self-actualization of the personality of future psychologist and teacher” is exposed, the emotional components of students’ attitudes to the meaningful objects are studied; the peculiarities of awareness of meaning, essence and specification of self-actualization process of future psychologists and teachers are studied; the levels of self-actualization of their personality are defined; the strategies of students’ self-affirmation and the level of social creativity are studied; the readiness for the professional-pedagogical self-growth is defined. The dynamics and gender features of self-actualization of the personality of future psychologists and teachers is exposed.

According to the results the method of stimulation of self-actualization of student youth is developed and approved in the educational process. The effectiveness of the program is proved by the positive dynamics in common, and by the separate components of self-actualization of students of experimental groups in particular, made on the basis of comparison with the results of control groups.

Keywords: self-actualization of personality, professional training, strategy of self-affirmation, professional-pedagogical self-growth, social creativity, value orientations, level of claims, self-evaluation, protective mechanisms.